

ΟΙ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΑΚΟΙ ΘΡΗΝΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΙ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Τὰ δημοτικά μας τραγούδια εἰς παλαιότερους χρόνους ὑπέστησαν διαφόρους φθοράς καὶ ἀλλοιώσεις ἀπὸ τὴν διορθωτικὴν τάσιν συλλογέων καὶ ἐκδοτῶν.

Τὸ κακὸν αὐτὸ ὑπῆρξε πολὺ μεγαλύτερον προπάντων εἰς τραγούδια ἰδιαζούσης ἐθνικῆς σημασίας. Συμβαίνει μάλιστα μισαὶ τοιούτων τραγουδιῶν ἐφθαρμένοι διὰ μεταβολῶν, συμφυρμῶν ἢ προσθηκῶν καὶ ἔχουν τύχει εἰσδοχῆς καὶ διαδόσεως παρὰ τῷ λαῷ. Παράδειγμα τὸ τραγούδι τῆς Ἁγιά Σοφιάς, τὸ ὁποῖον, ὡς ὁ Γιάννης Ἀποστολάκης ἀπέδειξε¹⁾, πολλοὺς ἐφύλαξε δι' ἀλλοιώσεων καὶ προσθηκῶν μενομένων ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου· ἐπειδὴ δὲ πλεονάκις ἐξεδόθη, ὑφ' ἣν μορφήν ἐξέδωκεν αὐτὸ ὁ Ζαμπέλιος, τὸ ἐπίσης ἐθνικῆς σημασίας ἔσμα τοῦτο φέρεται τῶρα εἰς τὰ στόματα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὑπὸ τύπον οὐχὶ κατὰ πάντα σύμφωνον πρὸς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν τεχνικὴν τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι πολλαὶ τῶν παραποιήσεων τοῦ Ζαμπέλιου ἔγιναν ἀποδεκταὶ ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου εἰς τὰς «Ἐκλογάς» του καὶ ἐξ αὐτῶν εἰσηλθον εἰς τὰ ἀναγνωστικά τῶν Ἑλληνοπαίδων. Εὐρέως διαδεδομένον παρὰ τῷ λαῷ εἶναι ἐπίσης τὸ τραγούδι, τὸ ὁποῖον ἀποδίδει εἰς στίχους τὴν γνωστὴν παράδοσιν διὰ τὰ ψάδια ποὺ «πετάχτηκαν ἀπὸ τὸ τηγάνι» καὶ ἔκαμαν τὸν ἄνθρωπον, ποὺ δὲν ἐπίστευε τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης, νὰ τὸ πιστεύῃ. Αὐτὸ ὅμως εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν κατασκευάσμα τοῦ Ζαμπέλιου²⁾.

Τὴν ἰδίαν τύχην εἶχον, ὡς φαίνεται, καὶ οἱ ἐξαίρετοι τραπεζουντιακοὶ θρηνοὶ ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Περὶ αὐτῶν θὰ εἶναι κατωτέρω ὁ λόγος.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ Κωνσταντινούπολις ἔπιπτεν ὑπὸ τὰ πλήγματα τοῦ Μωάμεθ Β', ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἐξηκολούθει νὰ ζῇ ἀδούλωτος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον Ἑλληνος αὐτοκράτορος, τοῦ Δαυὶδ Κομνηνοῦ. Ὁ χεῖμαρρος ὁ ἀσιατικὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐκχειλίσαι ἕως τὰ τεῖχη τῆς Τραπεζοῦντος καὶ μέσα εἰς

¹⁾ Γιάννη Ἀποστολάκη, Τὸ τραγούδι τῆς Ἁγιά Σοφιάς. Θεσσαλονίκη 1939.

²⁾ Γιάννης Ἀποστολάκης, ἔνθ' ἀν. σ. 13 κέ.

τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὰ ὀχυρά της τείχη οἱ Ἕλληνες ἀκροῦται ἐσυνέχισον ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι τὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ Πόντου.

Ἄν καὶ μακράν, τόσον μακράν ἀπὸ τὴν πολιορκουμένην Πόλιν, οἱ Ἕλληνες τῆς Τραπεζοῦντος ζοῦν τὸ δρᾶμα τῶν ἀγερώχων ὑπερασπιστῶν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τῆς Ρωμανίας. Τὸ πικρὸν ἄγγελμα φθάνει καὶ ἐκεῖ μὲ τὸ πουλὶ ποὺ ἔρχεται καὶ «κονεύει» στὸ κάστρο τοῦ Ἡλίου ἢ (κατὰ τινὰ παραλλαγήν) «᾽ς σῇ κὺρ Δαβῆς τὸν οἶκον». Δὲν ὁμιλεῖ, ὅπως συνήθως εἰς τὰ τραγούδια μας, τὸ πουλὶ μὲ «ἀνθρώπινη φωνή»: εἶναι τὸ ἴδιο πληγωμένο καὶ στὴ φτερούγα του βασιτῆ χαρτὶ γραμμένο. Ἐνα παιδὶ τὸ διαβάζει καὶ μὲ τὸ διάβασμά του ξεσπᾷ τὸ μοιρολόγι, ἓνα μοιρολόγι διὰ τοὺς ζωντανούς, ὄχι τοὺς πεθαμένους! Ἄλλ' ὅπως εἰς τὸν πανελλήνιον θρήνον, ἔτσι καὶ εἰς τὸν τραπεζουντιακόν, ὁ δημοτικὸς ποιητὴς ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἔθνικὴν ψυχὴν ἐγκαρτέρησιν εἰς τὰ δεινὰ καὶ ἐκφράζει εὐθύς τὴν πίστιν του εἰς τὰ πεπρωμένα τοῦ ἔθνους: ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία πάλιν μέλλει ν' ἀνθήσῃ καὶ νὰ ξαναδώσῃ καρπούς.

Τὴν ἐλπίδα διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐκφράζει καὶ τὸ δεύτερον ἐκ τῶν ποντιακῶν ἱσμάτων, τὰ ὁποῖα κατωτέρω παραθέτω, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἡ ἄλωσις τῆς Πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀποδίδεται εἰς προδοσίαν ἀπίστου στρατηγοῦ τοῦ Γενοσίου Ἰωάννου Ἰουστινιάνη. Ἀπὸτ' εἶναι καὶ τοῦτο χαρακτηριστικὸν διὰ τὰ ποντιακὰ ἱσμάτα, ὅτι διετήρησαν τὴν ἰσχυρὰν ὄχι μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δαυὶδ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Ἰουστινιάνη, ὡς καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Γαβρᾶ, τοῦ Βάρδα, τοῦ Γεω. Τσιμισκῆ καὶ ἄλλων παλαιότερων βυζαντινῶν ἡρώων.

Κατὰ ταῦτα δύο εἶναι κυρίως οἱ τύποι τοῦ τραπεζουντιακοῦ θρήνου ἐπὶ τῇ ἄλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ὁποῖοι παραδίδονται καλῶς εἰς τὰ κατωτέρω ἱσμάτα.

Α'

Ἐναν πουλὶν, καλὸν πουλὶν, ἐβγαίν' ἀπὸ τὴν Πόλιν,
οὐδὲ ᾽ς σ' ἀμπέλια ᾽κόνεψεν, οὐδὲ ᾽ς σὰ περιβόλια·
ἐπῆγεν καὶ ν' ἐκόνεψεν καὶ ᾽ς σοῦ Ἡλί' τὸν κάστρον·
ἐσεῖξεν τ' ἓναν τὸ φτερόν, ᾽ς σὸ αἷμαν βουτεμένον,
ἐσεῖξεν τ' ἄλλο τὸ φτερόν, χαρτὶν ἔχει γραμμένον.
(Ἄτὸ κανεῖς ᾽κ' ἐνέγνωσεν, οὐδ' ὁ μητροπολίτης·
ἓναν παιδὶν, καλὸν παιδὶν, ἐρῆται κι ἀναγνώθει.)
Σεῖτ' ἀναγνώθ', σεῖτ' κλαιγεί, σεῖτ' κρούει τὴν καρδίαν.
«Ἄλλ' ἐμᾶς καὶ βαί ἐμᾶς, ᾽πύρθεν ἡ Ρωμανία!»

- 10 *Μοιρολογούν τὰ ἐγκλησιὰς, κλαῖνγε τὰ μοναστήρια,
κι αἱ Γιάννες ὁ Χρυδόστομον κλαίει, δερνοκοπᾶται.*
— *Μὴ κλαῖς, μὴ κλαῖς, αἱ Γιάννε μου, καὶ δερνοκοπισκᾶσαι.*
— *Ἡ Ρωμανία ἔπερασεν, ἡ Ρωμανία πάρηθεν!*
— *Ἡ Ρωμανία κι ἄν ἔπερασεν, ἀνθεῖ καὶ φέρει κι ἄλλο.*

Τραπεζοῦς, Π. Τριανταφυλλίδου, Οἱ Φυγάδες. Ἐν Ἀθῆ-
ναις 1870, σ. 51 = Λαογραφία Θ' (1926) σ. 236 ἀρ. 8.

Στ. 2. Ὡς σὰ, Ὡς σοῦ = Ὡς τὰ, Ὡς τοῦ. Οὔτε στ' ἀμπέλια ἐκάθησεν οὔτε στὰ περιβόλια.
Στ. 3. Κάστρον τοῦ Ἡλίου, ὀνομαζόμενον οὕτω «διὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ ἀπόκρημνον», ἀναφέρεται
καὶ εἰς ἄλλο ποντιακὸν ὄριον: «τοῦ Ἡλ' τὸν κάστρον» (Π. Τριανταφυλλίδου, Οἱ φυγάδες σ. 45),
ἀλλαχοῦ δὲ «τοῦ Ἡλίου τὰ παρχάρια» (Σάββα Ἰωαννίδου, Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦν-
τος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870 σ. 286 ἀρ. 18 στ. 13, ἀρ. 19 στ. 13). Στ. 4. Ἐτίναξε τὴ μιά
του φτερούγα, σὸ αἶμα εἶναι βουτηγμένη. Στ. 6· 7. Μετὰ τὸν στ. 5 ὑπάρχει χάσμα, τὸ ὁποῖον
ἐπληρώσαμεν ἐκ τῆς παραλλαγῆς τοῦ ὅσματος παρὰ Σάββα Ἰωαννίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 292 ἀρ. 25,
στ. 13· 14. Στ. 6. Αὐτὸ κανεῖς δὲν ἀνέγνωσε. Στ. 8. Ἐνὶ ἀσπινιάσκει, ταυτοχρόνως κλαίει
καὶ σπαράσσει τὴν καρδίαν. Στ. 9. Ἀλ' σ' εἶπε καὶ βίαι' ἐπ' αὐτῆς, πάρηθεν ἡ ἑλληνικὴ αὐτο-
κρατορία. Στ. 10. Τὰ ἐγκλησιὰς = αἱ ἐκκλησιὰς. Στ. 11. Δερνοκοπᾶται = δέρεται καὶ κτυπιέ-
ται. Στ. 14. ἀνθεῖ καὶ φέρει ἄλλη, δηλ. πάλιν περὶ τὴν ἀνθήαν καὶ καὶ ξανθοῦσαν καρπὸν.
Εἰς παραλλαγὴν τοῦ ὅσματος δημοσιευθεῖσαν ἀπὸ Ἰωάν. Κιουρτσίδου ἐν Ἡμερολ. Δυτ.
Μακεδονίας, Δ' 1935 σ. 128, οἱ τελευταῖοι πέντε στίχοι εἰχον οὕτω:

- 10 *Ὅλ' ἔπαιρναν ὑπομονήν, ἐπαύσαν παρ'γορίαν,
Ἀγιάνας κι Ἀεθόδωρον κι Ἀγὰ Σοφίαν σὴν Πόλιν
παρηγοσίαν κ' εἶχανε οὐδὲ παρηγορίαν.*
— *Ἀγιάνε, ἔπαρ' ὑπομονήν, ἔπαρ' καὶ παρ'γορίαν*
οἱ Ἕλληνες γεροῦν κι ἀνθοῦν καὶ φέρουν πάλιν ἄλλα.

(Γεροῦν κι ἀνθοῦν = γεροῦν, γηράσκουν, ἀλλὰ ξανανθοῦν καὶ παράγουν πάλιν ἄλλα).

B'

- Τὴν Πόλιν ὄνταν ὥριζεν ὁ Ἕλλην Κωσταντῖνον,
εἶχε πορτιάρους δίκλωπους, ἀφέντους φοβετιδιάρους,
εἶχεν ἀφέντην σερασκέρ' τὸν μέγαν Ἰωάννην.*
Ἐκεῖνος εἶχε σύνοδον Ρωμαίους δωδεκάραν,
5 *ἐκεῖνος εἶχε μεκχεμὲν Ρωμαίους ἀφεντάδες.*
Ἐκεῖν' κ' ἐκρίν' ναν δίκαια, ἐδῶκαν τὰ κλειδιά.
Ἐκλείδωσαν τὰ ἐγκλησιὰς καὶ τὴν Ἀγὺ Σοφίαν.
Ἀπ' οὐρανοῦ κλειδὸν ἔρθεν ὥς σ' Ἀγὺ Σοφίαν τὴν πόρταν.
Χρόνους ἔρθαν κ' ἐπέρασαν, καιροὶ ἔρθαν κ' ἐδέβαν,
10 *ἔνεσπάλθεν τὸ κλειδὸν ἄθες κ' ἐπέμ' νεν κλειδωμένον.*

Θέλ' ἀπ' οὐρανοῦ μάστοραν κι ἀπὸ τὴν γῆν ἀργάτεν.

Τραπεζοῦς. ΛΑ, "Υψη Πολίτου 146. Σάββα Ἰωαννίδου, Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870 σ. 293 = Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαί. Ἐπίμ. Β' ἀρ. 5, Β'

Στ. 1. "Ελλεν, "Ελλενοι. Τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἐξηφανίσθη σχεδὸν καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα, ἀναζῆ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ ἐπικά τραγούδια τοῦ Πόντου. "Ο,τι σπουδαῖον καὶ ἀξιόλογον ὑπάρχει (κάστρο, κοντάρι, παλληκάρι) εἶναι ἑλληνικόν. Οὕτω ἡ λέξις ἀπέβη δηλωτικὴ ἀνδρείας καὶ ἰσχύος. "Ελλεν = ἀνδρεῖος καὶ ἰσχυρός. "Ελλενοι = ἀνδρειωμένοι. Βλ. Ἀρχ. Πόντου 1 (1928) 49. Στ. 2. Εἶχε φύλακας τῶν πυλῶν τοῦ τείχους προδότας, ἀρχηγούς δειλούς. Βλ. σχετικῶς Ἀνθ. Παπαδόπουλον, Ἀρχ. Πόντου 18 (1953) 96. Στ. 3. Εἶχεν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ τὸν μέγαν Ἰωάννην ἤτοι τὸν Γενοατὴν Ἰωάννην Ἰουστινιάνην. Στ. 4. Δωδεκάραν, τὴν θρυλικὴν δωδεκάδα, τὸ δωδεκαμελὲς συμβούλιον τῶν βασιλέων, κατὰ τὰ παραμύθια καὶ τὰ δημοτικὰ ᾄσματα. Στ. 5. Μεκχεμεν = κριτάς. Στ. 6. Ἐκεῖνοι δὲν ἔκριναν δίκαια, παρέδωκαν τὰ κλειδιά. Στ. 9. Χρόνοι ἦρθαν καὶ πέρασαν, καιροὶ ἦρθαν καὶ διάβησαν (παρῆλθον). Στ. 10. Ἐλθσμονήθη τὸ κλειδί της καὶ ἀπέμεινε κλειδωμένη (ἡ Ἀγία Σοφία). Στ. 11. *Διὰ νὰ ἀνοιχθῇ χρειάζεται τεχνίτης ἀπὸ τὸν οὐρανόθεν καὶ ἐρωτᾷς ἀπὸ τὴν γῆν (Διὰ τῆς θείας βοήθειας καὶ τῆς ἐνεργείας ἡρωος θ' ἀποδοθῇ ἡ Ἀγία Σοφία εἰς τοὺς πρώτους κυρίους αὐτῆς) (Ν. Γ. Πολίτης).

Τὰ ᾄσματα αὐτὰ φέρονται καὶ ἐν συνεκδόσῃ εἰς παραλλαγὴν τοῦ θρήνου, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Κ. Σ. Ξανθοπούλου ἐν Φιλολογικῷ συνεκδόμῳ (Ἀθῆναι) ἔτ. Α' φυλλάδ. ΙΓ', 20 Ἀπριλοῦ 1849 σ. 401 καὶ ἐκεῖθεν περιελήφθη εἰς τὰς συλλογὰς *M. de Marcellis*, Chants du peuple en Grèce, t. I Paris 1851 σ. 94-97 καὶ *A. Passow*, Pop. Carm. Graec. 1860 ἀρ. 198. Παραλλαγὴ τῆς μορφῆς αὐτῆς τοῦ ᾄσματος, ἀξιόλογος καὶ διὰ τὴν μνεῖαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Δαυὶδ Κομνηνοῦ, ὑπάρχει εἰς τὴν ἀνέκδοτον συλλογὴν ποντιακῶν ᾄσμάτων τοῦ Ἰω. Βαλαβάνη, τὴν ἀποκειμένην ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ (ΛΑ ἀρ. 31 σ. 96-97 καὶ "Υψη Πολίτου ἀρ. 150). Ταύτην δημοσιεύω κατωτέρω ὡς παρέχουσιν κείμενον ὀρθότερον τῆς παρὰ Ξανθοπούλῳ καὶ Passow παραλλαγῆς, ἡ ὁποία πλὴν τῶν πολλῶν σφαλμάτων συμφύρεται ἐν τέλει καὶ πρὸς ᾄσμα ἐρωτικόν.

Ὁ Κωσταντῖνον ὁ καλόν, ὁ ζάρπλι Κωσταντῖνον,
τὴν Πόλιν ὄνταν ὠρίζεν ὁ μέγαν Κωσταντῖνον,
εἶχεν κριτάδους δίκλωπους κι ἀφέντους φοβιτόιάρους,
εἶχεν σκλάβον τὸν Μάραντον κ' ἐδῶκεν τ' ἀνοιγάριν.

5 Ἐναν πουλὶν, καλὸν πουλὶν, ἐβγαίν' ἀπὸ τὴν Πόλιν
μουδὲ 'ς σ' ἀμπέλια 'κόνεψεν, μουδὲ σὲ περιβόλιν,
ἐπῆγεν καὶ ν ἐκόνεψεν 'ς σῇ κὺρ Λαβῆς τὸν οἶκον.
Ἐσειξεν τ' ἔναν τὸ φτερόν, 'ς σὸ γαῖμαν βαφτισμένον,

- ἔσειξεν τ' ἄλλο τὸ φτερόν, χαρτὴν καταγραμμένον.
 10 Μουδὲ ποπᾶς δεβάζει ἀτο, μουδὲ μητροπολίτες . . .
 <Χέρας νίδος Γιαννίκας ἔν', αὐτὸς ἀτ' ἀναγνώθει>.
 Σεῖτ' ἀναγνώθει, σεῖτ' κλαίει, σεῖτ' τὴν κάρδᾶν κρούει·
 «Αἰλὶ ἐμᾶς καὶ βαί ἐμᾶς, πάρθεν ἡ Ῥωμανία!
 Ἀτώρα πάρθεν τὸ σκαμνίν, κ' ἔλλᾶεν ἀφεντία!»
 15 Μοιρολογοῦν τὰ ἐγκλησιᾶς, κλαῖγνε τὰ μοναστήρᾶ,
 καὶ Ἀγιάννες ὁ Χρυσόστομον παρακαλεῖ καὶ λέει:
 «Χριστέ μ', γὰ δις τὴν δύναμιν ῥωμαίικα παλληκάρᾶ!

Στ. 1 ζάρπλι ἢ ζάρπι, λ. τουρκ. δηλοῦσα ἐδῶ τὸν ἀνδρεῖον καὶ δυνατὸν, τὸν ἀτρόμητον. Περί τῆς προελεύσεως τῆς λ. βλ. Ἀνθ. Παπαδόπουλον, Ἀρχ. Πόντου 17 (1952) 226. Πρβλ. Φ. Κουκουλέν, Λαογραφία, 6 (1917) 219 σημ. 1. Στ. 4. Ἀνοιγάριν = κλειδί. Στ. 7. Στου κῦρ Δαυὶδ τὸν οἶκον. Στ. 9. Καταγραμμένον κατὰ διόρθωσιν Ἰω. Βαλαβάνη ἀντὶ καταβραχυμένου ἴσως γραπτέον κρατεῖ γραμμένον, ὡς παρ' Ἰωαννίδου ἐκδ. ὅπ. σ. 292, στ. 12. Στ. 11. Παρὰ Ἰω. Βαλαβάνη ὑπάρχει χάσμα, τὸ ὁποῖον ἐπληρώσαμεν διὰ τοῦ παρὰ Ξανθοπούλου, ἐνθ' ἂν στίχου: Ὁ Γιαννίκας, ὁ νίδος τῆς χήρας, αὐτὸς τὸ ἀναγνώθει. Στ. 14. Τὸ σκαμνίν, (ἢ τὸ βασιλοσκάμν') = ὁ βασιλικὸς θρόνος. Στ. 17. Χριστέ μου, δις τὴν δύναμιν στὰ ρωμαίικα παλληκάρια.

Εὐφραν διαδεδομένη παρὰ τοῖς Ποντίοις εἶναι ἐτέρα παραλλαγή τοῦ πρώτου ἔσματος, ἐπηυξημένη καὶ διὰ περιγραφῆς τοῦ ἡρωικοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Εἶναι ἐκδεδομένη εἰς δύο ἐκ τῶν παλαιότερων συλλογῶν ποντιακῶν ἔσμάτων, τὴν τοῦ *Περ. Τριανταφυλλίδου*, Ὁσφυράδες σ. 169-170 καὶ τὴν τοῦ *Σάββα Ἰωαννίδου*, Ἱστορία . . . Τραπεζοῦντος σ. 292-294, ὡς καὶ εἰς τὴν τοῦ *Παντελεήμ. Η. Μελανοφρύδου*, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐν Βατούμ, 1910 σ. 52. Ἡ αὕτῃ παραλλαγή εὐρίσκεται καὶ εἰς τὴν ἀνέκδοτον συλλογὴν Ἰω. Βαλαβάνη (ΛΑ 31 σ. 90-96 καὶ Ὑλῃ Πολίτου 132), ὁπόθεν ἐξέδωκεν αὐτὴν ἐν τῷ Ἐπιμέτρῳ Β', ἀρ. 5 τῶν «Ἐκλογῶν» ὁ Ν. Γ. Πολίτης ὡς τὸν πληρέστερον τύπον τοῦ τραπεζουντιακοῦ θρήνου. Χάριν ἀκριβείας παραθέτω τὸ κείμενον ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Ἰω. Βαλαβάνη (Ὑλῃ Πολ. 132), παρέχων ἐν τῷ ὑπομνήματι τὰς διαφόρους γραφὰς τῶν παρὰ Τριανταφυλλίδῃ, Ἰωαννίδῃ καὶ Μελανοφρύδῃ παραλλαγῶν, μολονότι ὁ τελευταῖος οὗτος, ὡς φαίνεται, ἀντέγραψε τὸ κείμενον τῆς συλλογῆς Σ. Ἰωαννίδου καὶ μόνον λέξεις τινὰς καὶ τύπους μετέβαλε ¹⁾.

¹⁾ «Ἀποκατάστασιν» τῆς ὀρθῆς μορφῆς τοῦ ἔσματος ἐπιχειρεῖ ὁ Παῦλος Ἰωακειμίδης εἰς τὰ Ποντιακά Φύλλα ἔτ. Α' τευχ. 4-5, Ἰουν.-Ἰουλίου 1936, ἀλλ' οἱ παρατηρήσεις αὐτοῦ περιορίζονται κυρίως εἰς τοὺς παρὰ Σάββα Ἰωαννίδῃ συμφυρμούς. Τὴν παραλλαγὴν αὐτὴν ἔχει ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ Ἀνθ. Παπαδόπουλος ἀναλύων τὸν ποντιακὸν θρήνον ἐν Ἀρχεῖῳ Πόντου Α' (1928) σελ. 27-32. Βλ. τὸ κείμενον καὶ ἐν Ἀρχεῖῳ Πόντου τ. 13 (1948) σ. 63-64, ὅπου (σ. 64-65 ἀρ. 3 καὶ 4) καὶ παραλλαγαὶ τοῦ ἔσματος ἐκ Χαλδίας.

Τὴν Πόλιν ὄντες ὥριζεν ὁ Ἕλλην Κωνσταντῖνον,
 μὲ δεκαπέντε σήμαντρα, μὲ δεκοχτὼ καμπάνες,
 μὲ διάκους, μὲ ἀρχιερεῖς, τριπλάσιους ποπᾶδες,
 ψαλτάδες ὅνταν ἔψαλλαν, εὐχαριστεῖ ὁ Θεός μου.

5 Σεῖτ' ἔψαλλαν, σεῖτ' ὥριζαν τὴν Πόλ', τὴν Ρωμανίαν,
 σημαίν' ἢ γῆ, σημαίν' ὁ Θεός, σημαίνουν τὰ οὐράνια,
 σημαίνει κ' ἢ Ἁγιά Σοφιά, τὸ μέγαν μοναστήριν.

Ἦσ' ὅν ἔμπαν τοῦ ἡλίου μου ἵστέκεν ὁ πατριάρχης,
 Ἦσ' ὅν ἔβγαν τοῦ ἡλίου μου ἵστέκεν ὁ βασιλεὺς μου,

10 ὁ βασιλεὺς, ὁ βασιλεὺς, ὁ Ἕλλην Κωνσταντῖνον.

Ψάλλουν τὸ ἅγιος ὁ Θεὸς καὶ τὴν Τιμωτέραν.

Ἐρθεν πουλὶν κ' ἐκάθεσεν εἰς σ' Ἁγὶ Σοφίᾳς τὴν πόρταν.

Τὸ ἔναν τὸ φτεροῦλ' ἄθε εἰς σὸ γαῖμαν ἔν' βαμμένον,

Ἦσ' σὸ ἄλλο εἰς σὸ φτεροῦλ' ἄθε χαρτὴν βαστᾷ γραμμένον.

15 Ἀτὸ κανεῖς κ' ἐνέγνωσεν, κανεῖς κ' ἔξευρε ντὸ λέγει,
 μουνδὲ κι ὁ πατριάρχης μου μὲ ὄλονε τοὺς ποπᾶδες.

Ἦσαν παιδὶν, καλὸν παιδὶν κρατεῖται καὶ ἀναγνώθει
 Σεῖτ' ἀναγνώθ', σεῖτ' ἐκλαίει, σεῖτ' ἀκούονους λέγει.

Τρ. = Π. Τριανταφυλλίδης Ἰω. = Σβ. Ἰωαννίδης Μ. = Π. Μελανοφρύδης

1 ὄντας Τρ. Ἰω. : οὐντάς Μ Ἕλλην Κωνσταντῖνον Τρ. : Ἕλλην Κωνσταντῖνον Ἰω. : Ζαρπὶ
 Κωνσταντῖνον Μ 2 καμπάνας Τρ. Ἰω. 3 μὲ δ. μὲ ἄ. μὲ ψάλλας, μὲ παπάδες Τρ. : μὲ δώδεκα Ἀρ-
 χιερεῖς, παππάδες τετρακόσιους Ἰω. : ποπᾶδες τ. Μ 4 λείπει Τρ. : διάκονους εἰκοσέσσερα, ψαλτάδες
 ἑβδομήντα Ἰω. : διακόνους - ψαλτάδας Μ 5 ὥριζον Τρ. : ὥριζεν Ἰω. : ὥριζαν Μ 6 ὁ Θεός, σημαίν'
 καὶ Τρ. : λείπει Ἰω. Μ. 7 σημαίν' καὶ ἢ Τρ. μέγα Ἰω. Μ 8 στέκει ὁ βασιλεὺς Τρ. 9 στέκει ὁ
 Πατριάρχης Τρ. 8-9 ζευρὰ κάθετ' ὁ βασιλεὺς, δεκτὰ ὁ Πατριάρχης Ἰω. Μ. 10 ὁ Ἕλλην Κων-
 σταντῖνος Τρ. Μ. 11 ὁ Θεός Τρ. 12 κ' ἐκάθεσεν τς' ἁγιά Τρ. : καὶ κόνεψεν σ' αἰῶς Ἰω. Μ.
 13 φτεροῦλ' ἄθε Τρ. Μ. : φτεροῦλ' ἄθε Ἰω. 14 τὸ ἄλλο τὸ Τρ. : σὸ ἄλλο τὸ Ἰω. : καὶ σ' ἄλλο
 Μ χαρτὴν κρατεῖ Ἰω. Μ. 15 κ' ἐνέγνωσεν — Τρ. : κ' ἐνέγνωσεν, οὐδ' ὁ Μητροπολίτης Ἰω. Μ
 16 λείπει Τρ. Ἰω. Μ. 17 λείπει Τρ. 18 τὸ χειρόγραφον Βαλαβάνη ἔχει : οἶν ἀτοὺς νὰ λέγη.
 Ἦ διόρθωσις ὀφείλεται εἰς τὸν Ι. Τ. Παμπούκην : οἶ ἀναγνώθ' οἶ κλαίει καὶ δερνοκοπισκᾶται

Στ. 5. Ἐνῷ ἔψαλλαν, ἐν ὅσῳ ἦσαν κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς
 αὐτοκρατορίας. Στ. 8-9 πρὸς ἀνατολὰς ἔστεκεν ὁ πατριάρχης, πρὸς δυσμὰς ἔστεκεν ὁ βασι-
 λεύς. Στ. 11 τὴν Τιμωτέραν (τῶν Χερουβεὶμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυνγκρίτως τῶν Σεραφεῖμ) ἦτοι
 τὸ κατὰ τὴν λειτουργίαν ψαλλόμενον θεοτόκιον. Στ. 13. Ἡ μία ἢ φτεροῦγα του εἰς τὸ αἶμα
 εἶναι βαμμένη. Στ. 14 στὴν ἄλλη τῇ φτεροῦγα του βαστᾷ χαρτὴ γραμμένον. Στ. 15. Αὐτὸ
 κανεῖς δὲν ἀνέγνωσε, κανεῖς δὲν ἤξευρε τί λέγει. Στ. 18. Ἐνῷ ἀναγνώσκει, ταυτοχρόνως

- 20 «Ν' αὐλὶ ἐμᾶς, γὰ βάι ἐμᾶς, οἱ Τοῦρκ' τὴν Πόλ' ἐπαῖραν,
 (ἐπαῖραν τὸ βασιλοσκάμν', ἐλλάγεν ἀφεντία)». *Μοιρολογοῦν τὰ ἐγκλησιὰς «ἐλλάγεν ἀφεντία!»*
μοιρολογᾷ κ' ἡ Ἁγί Σοφία, τὸ μέγαν μοναστήριν.
Ὁ βασιλιᾶς, ὁ βασιλιᾶς παργόριαν κ' ἐπαῖρνε.
Ἐπαῖρνε τ' ἐλαφρὸν σπαθίν, τ' ἔλλενικὸν κοντάριν,
 25 *τοσοὶ Τούρκους κροῦγγεν 'ς σὸ σπαθίν, τοσοὶ Τούρκους 'ς σὸ κοντάριν.*
Τρακοδοὺς Τούρκους ἔκοψεν καὶ δεκατριεῖς παδᾶδες,
ῥσακῶθεν τὸ σπαθίν αὐτου, κ' ἐδκίγεν τὸ κοντάριν.
Ὅντεν ἐκαλοτέρεσεν, ἀπέσ' 'ς σοὶ Τούρκ' ἐπέμ' νεν,
κι ὄντεν ἐκαλοτέρεσεν καὶ μοναχὸς ἐπέμνε.
 30 *Κι αὐτὸν' ἀτόναν ἔθαψαν 'ς σὸ χλοερὸν τιουδέκιν.*

Τρ.: ν' αὐλὶ ἐμᾶς σεῖτ' ἀναγνώθ' καὶ δεργοκοπισκάται. Ἰω.: ἀείτια δεβάζ', σεῖτ' ἀναγνώθ' καὶ δ. Μ. 19 καὶ βάι Τρ. Ἰω. Μ. θὰ παῖρνε Τρ. Βαλαβάνη: ἔπαρνε Μ. 20 ἐπαῖραν τὸ βασιλοσκάμν', ἀλλάγε ἀφεντία Ἰω.: ἐπῆραν τὸ β. ἐλάγεν ἀφεντία Μ. ἔλαγεν Τρ. Βαλ. 21 οἱ ἐγκλησιᾶς Τρ.: μ. τὰ ἐγκλησιᾶς, κλαῖνε τὰ μοναστήρια Ἰω. Μ. 22 μ. καὶ ἡν Σοφία, κλαίει καὶ ὁ Θεολόγον Ἰω. Μ. 22 κ' πέρε Τρ. 23-24 Ὁλον καὶ ἂν παργόριαν κ' παῖρνε καὶ γαλένιζνε | 'ς σ' αὐτὸν Ἰωάννην τὸν Θεολόγον γαλένιον κ' ἐπέμνε. Ἰάκος αὐτὸν παρὰ τὸν ὄντεν ἐλάεσκον κοντάριον Ἰω. Ὅλοι κ' ὄν π. ὅλοι κ' ἂν γ. ὄν Ἀένεν τὸν Θ. γαλένιμαν καὶ. Ἰάκος ἐπαῖρνε τὸ σ. τ' ἐλ. κοντάρι Μ. 24 ἐπῆρε Τρ. 25 τοὺς Τούρκους κροῖει σὸ Τρ. Ἰω.: ἔπαρνε Μ. 26 δεκατρίους Ἰω. 27 σπαθίειν αὐτ', τσακῶθεν τὸ κοντάρι αὐτ' Ἰω.: — τσακῶθεν τὸ κοντάρι αὐτ' Μ. 28 καὶ ὄντας τερεῖ ῥλομόναχος — ἀπέμνε Ἰω.: κ' ὄντας τερεῖ Ἰλ. ἀπὲς σὴ Τούρκ' ἐπέμνε Μ. 29 ὄνταν Τρ. 29-30 λείπουν Ἰω. Μ. Ἀντὶ αὐτῶν Ἰω. Μ. προσθέτουν 16 στίχους, οὓς βλ. κατωτέρω ἐν σελ. 11.

Εἶναι προφανὲς εἰς τὸ κείμενον τοῦτο ἡ ἀπόπειρα τῆς συγχωνεύσεως τοῦ πανελληνίου τραγουδιοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας μετὰ τοῦ ποντιακοῦ θρήνου. Ἐν ἀρχῇ ὁ συνθέτης παρέλαβε τὸν πρῶτον στίχον ἐκ τοῦ δευτέρου ποντιακοῦ θρήνου, διὰ τοῦ ὁποίου προσδιορίζεται χρονικῶς τὸ γεγονός, καὶ εὐθὺς εἰσάγει στίχους τοῦ πανελληνίου ἔσματος, ἀλλὰ μὲ ποίαν ἀνατροπὴν τῆς λογικῆς σειρᾶς στίχων καὶ ἐννοιῶν! Ἡ ὁρθὴ σειρά τούτων ἐν τῷ κειμένῳ θὰ ἦτο: στ. 6. 7. 2. 3. 4. 8. 9. 10. 11. Ὅθεν, ἂν θελήσωμεν, παραλείποντες τοὺς ἐκ τοῦ ποντιακοῦ θρήνου προερχομένους στί-

κλαίει καὶ λέγει εἰς αὐτοὺς. Στ. 19. Ἀλὶ σ' ἐμᾶς, βάι σ' ἐμᾶς, οἱ Τοῦρκοι ἐπῆραν τὴν Πόλιν. Στ. 20. ἐπῆραν τὸν θρόνον τοῦ βασιλιᾶ, ἀλλάξεν ἡ ἐξουσία. Στ. 21. μοιρολογοῦν αἱ ἐκκλησιᾶι «ἄλλαξεν ἡ βασιλεία» (ἄλλος ἐγένεν αὐθέντης). Στ. 23. παργόριαν κ' παῖρνε = δὲν ἐπαῖρνε παρηγορίαν (ἦτο ἀπαρηγόρητος). Στ. 25. κροῦγγεν = κρούει. Στ. 27. τσακίστηκε τὸ σπαθί του καὶ σκίστηκε τὸ κοντάρι του. Στ. 28. Ὅταν ἐκοίταξε καλὰ (εἶδε πῶς) ἀπέμνε μέσα εἰς τοὺς Τούρκους (ᾧ περιεκυκλώθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους). Στ. 29 καὶ ὅταν πάλιν ἐκοίταξε καλὰ (εἶδε πῶς) ἀπέμνε μονάχος. Στ. 30. Καὶ αὐτοὶ (δηλ. οἱ Τοῦρκοι) τὸν ἔθαψαν εἰς τὸ χλοερὸν στρώμα.

χους 1 και 5, ν' ἀποκαταστήσωμεν τὸ κείμενον κατὰ τὴν ἐν τῷ πανελληνίῳ ἔσματι σειράν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παρὰ Σάββα Ἰωαννίδη παραλλαγῆς, ἣτις γλωσσικῶς πλησιάζει περισσότερον πρὸς αὐτὸ καὶ δὴ πρὸς τὴν καταγραφὴν Ulrich (Passow 195), θὰ ἔχωμεν τὸ ἑξῆς κείμενον:

〈Σημαίν' ἡ γῆ, σημαίν' ὁ Θεός, σημαίνουν τὰ οὐράνια〉

- (6) σημαίνει κ' ἡ Ἁγία Σοφία, τὸ μέγα μοναστήριον,
- (2) μὲ δεκαπέντε σήμαντρα, μὲ δεκοχτὼ καμπάνες,
- (3) μὲ δώδεκα ἀρχιερεῖς, παπᾶδες τετρακόσιους,
- (4) διακόνους εἰκοστέσσερα, ψαλτάδες ἑβδομήντα.
- (7) Ζεβρά κάθεται ὁ βασιλεὺς, δεξὰ ὁ πατριάρχης,
- (8) ὁ βασιλεὺς, ὁ βασιλεὺς, ὁ Ἕλλην Κωνσταντῖνον,
- (9) ψάλλουν τὸ αἶος ὁ Θεὸς καὶ τὴν Τιμιωτέραν.

Ἀκολουθῶς ὁ διασκευαστὴς φθάνων εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἡ φωνὴ μιᾶς ἀδυσωπότητος μοῖρας ἔρχεται ἐξ οὐρανοῦ, διὰ τὰ παραγγέλλει τὴν διακοπὴν τῆς θείας λειτουργίας, ἐνεθυμήθη πάλιν τὸ ἐπιχθόνιον ἄσμα καὶ τὴν ἐξαγγελίαν τοῦ γεγονότος μετὰ τοῦ ποιλι καὶ θέλον νὰ προσποιήσῃ τὸν σχετικὸν αὐτοῦ στίχον εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ πανελληνίου ἔσματος τὸν τροποποιεῖ, ὥστε τὸ πληγῶμενο ποιλὶ ἔρχεται καὶ κονεὺει... ὅς τῆς ἁγίας Σοφίας τὴν πόλιν, ἥτις ἡ ὑπόθεσις συνεχίζεται ὡς εἰς τὸν τραπεζουντικὸν θρηνον. Οὕτως ἡμεῖς δὲ σκηνὴ μετεβλήθη καὶ εἰδησις, τὴν ὁποίαν ἀρχικῶς τὸ ποιλὶ μετέφερεν ἀπὸ τὴν ἀλωθεῖσαν Πόλιν μακράν, στοῦ Ἡλίου τὸ κάστρον ἢ στοῦ Δαυὶδ τὸν οἶκον, μεταδίδεται εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν! πληροφοροῦσα πατριάρχην καὶ βασιλέα, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐπῆραν τὴν Πόλιν, ὅτι «ἄλλαξεν ἡ ἀφεντία».

Καὶ τώρα ἐπιχειρεῖται ἄλλη, μεγαλυτέρα αὐτή, μεταβολὴ καὶ προσθήκη εἰς τὸ κείμενον τοῦ ποντιακοῦ τραγουδιοῦ. Μεταβληθείσης τῆς σκηνογραφίας, ἡ θλίψις ποὺ κατέχει ἀπαρηγόρητον τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (ἢ τὸν Θεολόγον) ἀποδίδεται τώρα εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον, τὸν ὅποιον καὶ ἐξωθεῖ εἰς τὸν ἔσχατον, τὸν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα. Τὴν ὕλην διὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ θανάτου του ὁ πόντιος ποιητὴς ἀρύεται ἀπὸ τὴν παράδοσιν: ὁ βασιλεὺς εὐρεθεὶς μόνος ἐν μέσῳ τῶν πολεμίων ἔπεσε γενναίως μαχόμενος καὶ ἐξαγοράζων τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἀντὶ πολλῶν. Τὴν εἰκόνα δανεῖζεται ἀπὸ τοὺς ἄθλους καὶ τὰς ἀνδραγαθίας ἄλλων ἡρώων, τῶν ἀκριτῶν, ποὺ ἔχουν τὴν δύναμιν καὶ μόνοι ν' ἀντιτάσσονται κατὰ μυριάδων καὶ μόνον μετὰ τὴν συντριβὴν τῶν ὀπλων τῶν ὑποκύπτουν. Πιθανὸν εἰς τοῦτο νὰ ἔχρησάμυνε καὶ νεώτερον πρότυπον, τὸ τραγοῦδι τοῦ Ἀθανασίου Διάκου, ὡς ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν συνθηκῶν, ὅφ' ἂς εὐρέθησαν οἱ δύο οὔτοι ἥρωες, μόνοι

*Μοιρολογοῦν τὰ ἐγκλησιές, κλαῖνε τὰ μοναστήρια,
μοιρολογᾷ καὶ Ἀἰὶ Σοφία, κλαίει καὶ ὁ Θεολόγον.*

- Στ. 20. *ὅλοι κι ἂν γαλενίζνε* (Ἰω. γράφει : *ὅλοι καὶ γ.*) = ὅλοι καὶ ἂν καταπραυνῶνται.
 Στ. 21. ὥς τὸν αἰ Γιάννην τὸν Θεολόγον γαλήνη δὲν ἀπέμεινε. Στ. 22. Ὁ διάκος του, δηλ. τοῦ
 ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ὁ διάκος. Στ. 25. ἐθραύσθη τὸ σπαθιάκι του, ἐθραύσθη τὸ κον-
 τάρι του. Στ. 26. ἀπέμεινε ὁλομόναχος μέσα στοὺς Τούρκους. Στ. 29. Διάκε, σὺ ἂν μ' ἔπιανες,
 τί θὰ μ' ἔκαμνες ; Πρβλ. *Εἰρ. Παπαδάκη*, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ (Ἀθῆναι 1938) σ. 2. στ. 5 :
Διάκο μ' ἂνέ μ' ἔπιανες, πῶς ἤθελα μὲ κάμεις ; Στ. 31. Τώρα ἐγὼ σὲ ἔπιασα καὶ τί νὰ σὲ κάμω :
 Στ. 34. *φούλια* = φλουριά. Στ. 35-36. Πᾶρε τὰ χίλια φλουριά, τὰ χίλια ἑκατοντάρια καὶ χά-
 ρισέ μου μόνον πέντε - ξεῖ ἡμερῶν ζωὴν. Πρβλ. Passow ἀρ. 234 στ. 33-34 : *Ἄν θέλετε χίλια*
φλουριά καὶ χίλιους μαχμουτιδες, μόνον ἐφτά μερῶν ζωὴ θέλω νὰ μοῦ χαρίστες. Στ. 37. Δὲν παίρ-

—¹Οπίσ', ὀπίσ', μαῦρε παῖδ', μαῦρε Τουρκοπολίτ'
 ἐγὼ διάκος π' ἐγένομην, διάκος θὲ ν' ἀποθάνω».
²Ατὸς ἀτόναν ἔκοπεν, τὸν μέγαν σερασκέρην».

νει τὰ χίλια φλωριά, δὲν παίρνει τὰ ἑκατοντάρια. Στ. 42. Αὐτὸς αὐτὸν ἔκοπεν, τὸν μέγαν σερα-
 σκέρην, τ. ἔ. στρατηγὸν λέγει τὸν διάκονον!

Δὲν εἶναι, νομίζω, δύσκολον νὰ εἰκασώμεν ποία ἐκ τῶν δύο μορφῶν τῆς κα-
 τακλεῖδος τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ἡ ἀρχική. Εἰς τὴν παρὰ Σ. Ἰωαννίδη παραλλαγὴν
 ἔχομεν τὴν δημιουργίαν μύθου πλασθέντος πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως προσαρμοσθῇ
 αὐτοῦσιον τὸ τραγοῦδι τοῦ Ἀθανασίου Διακού πρὸς τὸν τραπεζούντιον θρήνον·
 καὶ ἡ προσαρμογὴ εἶναι ὅλως ἐξωτερικὴ. Τοῦναντίον εἰς τὴν παρὰ Π. Τριαντα-
 φυλίδη καὶ Ἰω. Βαλαβίνη παραλλαγὴν ὡς βάσις ὑπόκειται αὐτὸ τὸ πραγματικὸν
 γεγονός, ὃ ἀγών, τὸν ὁποῖον ἠγωνίσθη μέγα θάνατον αὐτὸς οὗτος ὁ Ἕλλην βασι-
 λεύς. Τοῦ βασιλέως λοιπὸν τὸν θάνατον θέλει τὸ ὑμνησὴ ὁ πόντιος διασκευαστὴς
 εἰσάγαγεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον καὶ μόνον τυπικὰ στοι-
 χεῖα ἔλαβεν ἐξ ἄλλων τραγουδιῶν, πηλὸς καὶ ἐν τῷ τραγουδίῳ τοῦ Ἀθαν. Διά-
 κου, εἰς ποιητικὴν παρουσίαν τοῦ ἀγῶνος καὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος βασιλέως.
 Ἡ λιτότης ὅμως αὐτῆς τῆς συνθέσεως δὲν ἵσται φαίνεται, εἰς ἄλλον διορθωτὴν,
 ὃ ὁποῖος ἐμυθοποίησε τὴν ὑπόθεσιν διὰ τὴν προσθήκην τὸν ἄθλον τοῦ ἥρωος τῆς
 Ἀλαμάνας εἰς τὸ τραπεζουντιακὸν ᾠσμα.

Καὶ ὑπὸ τὴν μᾶλλον ὅμως ἐπιτυχὴ μορφήν ἡ γενομένη εἰς τὸ ᾠσμα
 προσθήκη ἐπέφερεν εἰς αὐτὸ οὐσιώδη ἀλλοίωσιν, διότι τὸ ἐστέρησεν ἑνὸς τῶν μᾶλ-
 λον χαρακτηρηστικῶν στοιχείων τοῦ τε πανελληνίου καὶ τοῦ τραπεζουντιακοῦ θρή-
 νου ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Πόλεως: τῆς πίστεως εἰς τὰ πεπρωμένα τοῦ Ἑθνους. Ὁ
 ὠραῖος στίχος τοῦ γνησίου τραπεζουντιακοῦ θρήνου: *Ἡ Ρωμανία κι ἂν πέρασεν,
 ἀνθεῖ καὶ φέρει κι ἄλλο* ἐθυσιάσθη εἰς τὴν καινοτόμον τάσιν τοῦ διασκευαστοῦ²⁾.

¹⁾ Ὅτι καὶ αὐτοτελὲς τὸ ᾠσμα τοῦ Ἀθ. Διακού, μὲ ρητὴν μάλιστα ἐν αὐτῷ μνείαν τοῦ
 ὀνόματος τοῦ Νικηταρά, ἀπαντᾷ ἐν Πόντῳ φαίνεται ἐκ τῆς ἐκ Χαλδίας συλλογῆς τοῦ Γ. Καν-
 δηλάπτου (Ἀρχεῖον Πόντου 13 (1948) σελ. 65 ἀριθ. 4).

²⁾ Ὁ τελικὸς στίχος τοῦ τραπεζουντιακοῦ θρήνου ἔχει ἀντικατασταθῇ διὰ τῶν ἀναλό-
 γων ἐκφράσεων τοῦ πανελληνίου ᾠσματος εἰς ἐτέραν παραλλαγὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως προ-
 τάσσονται καὶ στίχοι ἀπὸ τὰ Κάλανδα τοῦ ἀγίου Βασιλείου, καθ' ὅσον τὸ ᾠσμα τῆς ἀλώσεως
 «ἐδιδάσκετο ἐκεῖ καὶ ὡς σχολικὸν ποίημα καὶ μάθημα καὶ οἱ Ἑλληνόπαῖδες τοῦ Πόντου ἔψαλ-
 λαν αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους εἰς τὰς οἰκίας τῶν πλουσίων». Τόσον σεβαστὴν διε-
 τήρησαν ὅλαι αἱ γενεαὶ τῶν Ποντίων τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Οἱ τελικοὶ
 στίχοι τῆς παραλλαγῆς ταύτης ἀπὸ τοῦ στ. 21 ἔχουν ὡς ἐξῆς:

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὄλη του προσπάθεια πρέπει νὰ κριθῇ ὡς ἀποτυχοῦσα, ἡ δὲ μορφὴ τοῦ ἔσματος, ἡ συμφύρουσα τὸν πανελλήνιον πρὸς τὸν τραπεζουντιακὸν τύπον, ὡς νοθεύουσα τὴν γνησίαν παράδοσιν αὐτοῦ, δὲν πρέπει νὰ τύχῃ περαιτέρω διαδόσεως παρὰ τῷ φιλοπάτριδι λαῷ τοῦ Πόντου.

7.12.1955

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

25

*Μοιρολογοῦν τὰ ἐγκλησιᾶς, κλαίουσιν τὰ μοναστήριά,
μοιρολογᾷ καὶ Ἁγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι.*

Κι ὁ Μιχαὴλ ἀρχάγγελον αἰτὲν παρηγορεύει·

*«Μὴ κλαῖς, μὴ, Δέσποινα, εἰς, καὶ μὴ πολυδακρύζης,
κινῶντε χρόνῳ καὶ καιροῦς ἴδικό σου θὲ νὰ εἶναι,
νὰ ψάλλουν καὶ νὰ λειτουργοῦν κ' ἐσὲν νὰ εὐχαρίστησιν
μ' ἐξήντα τρία σήμαντρα καὶ δεκοχτὼ καμπάνας,
πενήντα τρία ἀρχιερεῖς, παπάδες τετρακόδῳ
νὰ ψάλλουν τ' ἅγιος ὁ Θεός, καὶ τὴν τιμιωτέραν.*

30

*Ἐρῶν ἐξ οὐρανοῦ φωνῇν καὶ ἐξ ἀρχαγγέλου στόμαν
νὰ δώσουν λόγον, σύνθηκεν, νὰ ἔρχουν παῖρ' ν τὴν Πόλιν.
Θέλουν οἱ Τοῦρκ' Ἀγαρενοί, θέλουν νὰ παῖρ' ν τὴν Πόλιν.
Τὴν Πόλιν ὄντας ἔχτιζεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνον κτλ.*

(Γ. Κανδηλάπτου, Σύμμεικτα Λαογραφικὰ Χαλδίας,
Ἀρχεῖον Πόντου 13(1948) 61-63).